

INDOIRANĖNŲ MITINIO VĖJO ATITIKMENYS LIETUVIŲ TAUTOSAKOJE (užuominos gilesniam tyrimui)

Dainius Razauskas

Žurnalas „Liaudies kultūra“

Straipsnio objektas – du indoiranėnų mitiniai siužetai, vienas iš senovės indų epo „Ramajanos“ ir vienas iš pehlevio kalba užrašyto iranėnų šaltinio Mēnōk i Khrat, atitinkamai palyginami su dviem lietuvių mitologinėmis sakmėmis. Straipsnio tikslas – išryškinti minėtuose tekstuose slypinčius sutapimus ir eilinį kartą atkreipti dėmesį į lietuvių tautosakos svarbą lyginamiesiems Rytų–Vakarų ir apskritai indoeuropiečių tradicijų tyrinėjimams. Darbo metodas – lyginamasis iš esmės. Rezultatai liudija indoiranėnų ir baltų tradicijas turint kur kas daugiau ir smulkesnių panašumų nei įprasta tikėtis, kurių interpretacija (bendras paveldas ar tarpusavio įtakos, jei taip, tai tiesioginės ar tarpinės, jų laikas bei geografija ir t. t.) yra tolesnių, gilesnių tyrinėjimų uždavinys.

Pradėti, matyt, reikia primenant, jog pagrindinis indoiranėnų vėjo pavadinimas, taip pat vėjo dievybės vardas *vāyú- (sen. indų vāyú-, iranėnų vayu-) yra tos pačios priminės indoeuropiečių (ide.) šaknies *wē- žodis kaip ir lietuvių bendrinės kalbos vėjas¹. Pridurti galima nebent tai, kad Pietų Lietuvos (Lazūnų, Šalčininkų) tarmėse paliudytos ir būtent -u- kamieno lytys vėjus bei vėjūs, pavyzdžiui: „Kad raspūtė mani vėjus“; „Vėjūs sup, sup i tų beržalį“ (Pāsaliai, Vijōs r.) ir pan.² Jeigu tai archaizmai (pagal lietuvių ir latvių kalbų duomenis V. Mažiulio šiaip jau rekonstruojama -a- kamieno baltų prolytė *vēja- [Mažiulis IV 233]), tai jie su indoiranėnų vėjo pavadinimu sutampa ne tik šaknimi, bet ir kamienu, o vėjūs netgi kirčiu, taigi visiškai tiksliai atliepia tą pačią pirminę ide. prolytę *wē-ǵú-, kuri rekonstruojama pagal indoiranėniškuosius žodžius [Mayrhofer III 190]. Pažymėtina, kad nors įvairiose ide. kalbose pati šaknis gausiai atstovaujama, šitaip sutampančių žodžių jokioje kitoje ide. kalboje nei kalbų grupėje nėra [žr. Pokorny 81–84], kitaip sakant, tai lietuvių ir indoiranėnų izoglosa.

1. Vėjo sūnus ar sūnūs: indų ir lietuvių paralelė

Indų epe „Ramajana“ ne kartą pasirodo toks Hanumanas (*Hanuman-*), vėjo dievo Vajaus (*Vāyú-*) sūnus. Apie jo vaikystę ir pirmuosius „žygdarbius“ pasakojama štai kas (remiuosi H. P. Shastri'o

¹ Tai seniai gerai žinomas dalykas, kuriuo neabejoja nė vienas etimologinis žodynas.

² LKŽ XVIII 594–595; LTŽ 282.

angliškuoju „Ramajanos“ vertimu, kurio atitinkamą vietą, VII.35-36, dėl palyginimais bei pasikartojimais perkrautos kalbos, tik perpasakosiu³):

Vėjo dievas Vajus su žmona Andžana (*Añjanā*-) susilaukė nuostabaus sūnaus. Kartą ji trumpam nuėjo į miško tankmę vaisių paskinti ir paliko savo alkaną sūnelį vieną. Tuo tarpu patekėjo saulė, ir tas, iš alkio nekantraudamas, palaikė ją vaisiumi ir metėsi prie jos. Hanumano, dar tik vaiko, šuolis apstulbino dievus: „Net patsai Vėjas nesugebėtų skristi taip greitai, kaip šitas Vėjo sūnus“. Tuo tarpu tėvas Vajus lydėjo savo sūnų ir, kad saulė nesusvilintų, gaubė ji savo vėsiu alsavimu. Taip, tėvo saugomas, Hanumanas prisirišino prie pat saulės. „Šis mažylis nežino, ką daro“, – pagalvojo Saulė ir nutarė nepraryti jo savo liepsnomis. Tuo tarpu Rahu, demonas, kuris periodiškai sukelia saulės bei mėnulio užtemimus, kaip tik šiandien ruošėsi Saulę pagrobtį, tačiau netikėtai pamatęs Saulės ratuose vaiką, išsigandęs atšoko. Jis nuėjo pas Indrą ir pasiskundė: „O turtų valdove, kad patenkintum mano alkį, tu atidavei mano žinion Saulę ir Mėnulį. Kodėl tad dabar tu padovanojai juos kitam? Šiandien kaip tik užtemimo laikas, bet prisiartinęs radau kitą demoną saulę užvaldžius“. Tai išgirdęs Indra didžiai nustebo ir nutarė pats pasižiūrėti, kas darosi. Tačiau alkanas bei nepatyręs Hanumanas ir artėjančio Indros dramblių iš tolo palaikė vaisiumi, todėl irgi puolė prie jo. Tada jau griausmavaldis Indra ne juokais įsiuto, paleido į Hanumaną savo galingąjį ginklą ir pamušė vėjo vaiką, o tasai nukrito ant kalno ir krisdamas dargi susilaužė žandikaulį. Išvydęs savo sūnų, gulintį žemai apačioje be gyvybės požymių, Vėjas didžiai užpyko ant Indros ir pasitraukė į olą, kartu pasiėmęs ir savo nutrenktą vaiką. Vėjui supykus ir pasitraukus iš pasaulio, visoms gyvoms būtybėms užėmė kvapą, jos liovėsi kvėpavusios ir krito negyvos it medžio stuobriai. Kartu žemėje baigėsi visos dievams skirtos šventos apeigos. Tada dievai, žmonės ir visos kitos gyvos būtybės suskubo pas Pradžapatį ir tarė: „Tu sutvėrei visas būtybes ir davei mums Vėją už mūsų gyvybių viešpatį, kodėl tad jis, kuriam pavaldus visas gyvybės alsavimas, dabar mus apleido, užtraukdamas pragaištį?“ Pradžapatį atsakė jau pats pasiaiškinęs Vėjo pykčio priežastį: tatau Indra, pirmasis iš dievų, Rahaus sukurstytas, nutrenkė Vėjo sūnų, štai kodėl tas užpyko. „Kūnas be Vėjo – tarsi medžio stuobrys. Vėjas – tai pats gyvybinis kvėpavimas, pati laimė, pati Visata. Be vėjo pasauly nėra laimės. Pasaulis be Vėjo – tai pasaulis be gyvybės. Visos būtybės, paliovusios kvėpuoti, tėra tarsi pliauskos. Todėl, norėdami išlikti gyvi, turime prašyti Vėją, kad sugrįžtų.“ Tada visos būtybės, žmonės ir dievai su pačiu Pradžapačiu priešaky prisirišino prie olos, kurion su Indros nutrenktu sūnumi buvo pasitraukęs Vėjas. Išvydęs pasaulio Viešpatį, Vėjas su savo mirusiu sūnumi ant rankų puolė jam į kojas. Tuomet tasai, tarsi tik glamonėdamas, palietė ranka vaiką, ir šis prisikėlė iš mirusiųjų nelyginant palaistytą sėklą. Matydamas savo sūnų vėl gyvą ir sveiką, Vėjas vėl palankiai padvelkė, ir visos būtybės vėl ėmė kvėpuoti kaip anksčiau, o ežerai, paliovus pūsti lediniam vėjui, pražydo lotosais. Tuomet patsai Brahma, siekdamas Vajų visiškai nuraminti, liepė dievams apdovanoti jo sūnų, ir Indra pirmasis tarė: „Kadangi žaibas, ištrūkęs iš mano rankos, sutriuškino jam žandikaulį, tai nuo šiol šis vaikas bus vardu Hanumanas (pažodžiui ‘kuris su [pamuštu] žandikauliu’). Aš suteikiu jam nuostabią dovaną – nuo šiol jis bus nepažeidžiamas žaibo!“ Toliau

³ Apie Hanumaną trumpai dar žr. FW 479; Monier-Williams, 1288; MHM II 577; plg. ME I 350.

dievai paeiliui apdovanoja Hanumaną savo dovanomis, iš kurių mus gali sudominti Varunos, tarusio: „Mano vandenys niekuomet tenebus prieš jį“, dovana [žr. Shastri 491–495].

Taigi Hanumanas buvo taip pramintas tik po susidūrimo su Indra, sudaužiusiu jam žandikaulį, o iki tol jis – tiesiog Vėjo sūnus ar Vėjo vaikas. Ir, be to, ne vienintelis: vėjo dievas Vajus dar turėjo demonišką sūnų Bhymą (*Bhīma-*) [žr. Monier-Williams 758].

Kita proga apie Hanumaną, kuris šiaip jau gali keisti savo dydį, tapti milžinu ir vartyti kalnus, „Ramajanoje“, Makhanlalo Seno perteikimu, pasakojama: „Galingasis didvyris pasirengė kirsti vandenyną. Jis tvirtai suėmė kalną rankom ir kojom, tas iškart sudrebėjo, ir medžiai numetė žiedus. O Hanumanas kalną vis spaudė ir spaudė, kol iš kalno pradėjo trykšti vanduo tarsi iš prakaituojančio dramblio. [...] Sunkūs akmenys riedėjo žemyn, trupėjo uolos“ ir pan. [Sen 310].

Dar Hanumanas glaudžiai susijęs su jūra, kur įkūnija virš vandenių siautėjantį vėją: pavyzdžiui, skrendant jam per jūrą, „jo šešėlis krito ant jūros, ir jis čiuožė oru lyg laivas. Milžiniškos bangos kilo jūroje, kur jis praskriejo, o jis tik lėkė, atstatęs joms plačią, kaip uola tvirtą savo krūtinę. Vėjas, sukeltas jo kvėpavimo ir debesų, iki gelmių sujudino vandenį. Hanumanas tik veržės pirmyn, skirdamas aukštas bangas, sukeltas jo šėlsmo, tarsi žemę nuo dangaus skirtų. Atrodė, lyg jis rado meilės nuotykį su bangomis, didelėmis tarsi kalnai, tarsi Meru ar Mandara, o purslai, ištekšti jo šėlsmo, aptraukė dangų tarsi rudens debesys“ [Sen 310–311].

Vėjo sūnus ar sūnūs gerai žinomi ir baltų tradicijoje.

Pavyzdžiui, latvių mitologinėse dainose: *Vēja māte, Vēja māte, / Aiztais' savas nama durvis, / Lai nedzird sētiņāje / Tavus dēlus baramies* (34052) „Vėjo mote, Vėjo mote, / Uždaryk savo namų duris, / Kad kieme nesigirdėtų / Tavo sūnų barantis.“ Šią dainą nurodęs P. Šmits vis dėlto abejoja jos archajiškumu. Jis dar sako: „Kita vertus, abejonių nėra dėl Vėjo sūnaus (33983)⁴. Turint galvoje indų Vėjo sūnaus Hanumano ryšį su Saulės dievu pastebėtina, jog latvių ir pats Vėjas (33798), ir Vėjo sūnus, *Vēja dēls* (33983), minimi būtent tarp Saulės dukros jaunikų⁵.

Betgi itin įdomu su indiškais duomenimis palyginti lietuvių sakmę „Vėjas ir jo vaikai“, kurią cituodami iškart išskirsime atitinkamas vietas: „Seniai, labai seniai, kai Dievas sukūrė pasaulį, buvo keturi vėjai: Šiaurinis, Rytmetinis, Pietinis ir Vakarinis. Vienas buvo senas, o trys jauni. Senasis buvo tėvas, o jaunieji – jo vaikai. Kada pradėdavo pūsti visi keturi iš keturių pusių, tai didžiausius kalnus iš žemių sunešdavo – tokie jie buvo stiprūs. Bet juos Dievas nubaudė. Vieną sykį jis liepė jiems nueiti į mares ir iš ten išpūsti labai didelį akmenį. Tėvas sušaukė visus savo vaikus ir visi keturi nuėjo į mares. Akmuo buvo labai didelis. Sustojo visi keturi vėjai ir kad ims pūsti. Pūtė pūtė, o akmuo nei iš vietos nejuda. Mato, kad nieko nepadarys su savo burnomis. Tada tėvas sako vaikams: 'Imkim su rankomis ir išnešime ant kranto'. Taip ir padarė: paėmė visi keturi su rankomis ir pakėlė aukštyn, bet negalėjo išbristi iš marių. Tąsyk tėvas sako: 'Jūs palaikykite pakėlę, o aš papūsiu'. Visi trys vaikai ėmė laikyti, bet,

⁴ Šmits 24; lietuvišką vertimą žr. Šmits II 29. Skaitmenys skliaustuose žymi dainos eilės numerį K. Baruono rinkinyje *Latvju dainas*.

⁵ Šmits 19; žr. Šmits I 52–53.

kai tėvas paleido, akmuo krito ir užslėgė visus tris vaikus. Senis vėjas norėjo akmenį pakelti ir išlaisvinti vaikus, bet jau vienas negalėjo pakelti, nes akmuo buvo labai didelis ir sunkus. Supykęs vėjas [tiksliau, suasmenintas Vėjas] ir nuėjęs įsilindo į drevę. Ištisius metus nebuvo jokio vėjo; tai ir derliaus nebuvo. Po trejų metų Dievas siuntė visokius gyvulus ir paukščius, kad prašnektų vėją, bet nieko nepadėjo – tyli jis sau, ir gana. Galop nuėjo prie drevės gaidys ir ėmė giedoti. Vėjas kentėjo, kentėjo, bet galiausiai sušuko: ‘Štiš, ko tu čia rėkauji man į ausį!’ Tąsyk Dievas pasakė vėjui: ‘Eik ir vėl pūsk, o tavo vaikai, artėjant pasaulio pabaigai, bus prikelti’. Tai išgirdęs, vėjas išlindo iš drevės ir vėl pradėjo pūsti“ [SV 9–10]⁶.

Atskirai paminėsime sutapimus:

1) indų vėjo dievas Vajus turi bent du sūnus – baltų vėjo dievas irgi turi sūnų, paprastai keturis (prilyginamus keturiems pasaulio šalių vėjams) ar daugiau, bet neretai irgi būtent du, pavydžiui: „Senovėje buvo du broliu vėju. Iki šiai dienai juodu dar gyvi, bet tik vienas jau bepučia. Kad pučia iš rytų, tai nepučia iš vakarų arba iš kitos pusės“ [LD 285; SV 7] ir pan.;

2) indų vėjo dievo Vajaus sūnus Hanumanas kėsinaisi į saulę – latvių Vėjo sūneliai peršasi saulės dukroms;

3) indų vėjo sūnus, galingas milžinas Hanumanas rankomis kilnoja ir traiško kalnus – lietuvių vėjai „didžiausius kalnus iš žemių sunešdavo – tokie jie buvo stiprūs“, o kai negalėjo pakelti akmens pūsdami, tai paėmė „su rankomis ir pakėlė aukštyn“;

4) indų Vėjo sūnų už įžūlumą nutrenkė griausmavaldis Indra – lietuvių vėjus už tai, kad buvo tokie stiprūs, kaip paaiškinta sakmėje, „Dievas nubaudė“;

5) indų Vėjo sūnui vandenių viešpats Varuna prižadėjo, jog „vandenys niekuomet tenebus prieš jį“, gal kaip tik todėl jis itin siautėja būtent jūroje, aukštyn keldamas milžiniškas bangas, kurių „purslai, ištekšti jo šėlsmo, aptraukė dangų tarsi rudens debesys“, – tuo tarpu lietuvių vėjus Dievas nubaudžia kaip tik liepdamas „jiems nueiti į mares ir iš ten išpūsti labai didelį akmenį“; kitoje sakmėje Vėjas tėvas ir jo sūnus patys „susitarę, sako, norėję išpūsti vandenį iš marių“ [SV 7]; o dar kitoje sakmėje „vienas žmogus pasamdęs vėjus ežerui išpūsti. Vienas pūtęs pūtęs – ežeras kyla, bet ir vėl atkrinta. Dvieju pūtę, bet ir tai nevykę. Paskui atėjęs trečias. Pūtę pūtę – bet ežeras ir vėl atgal atšokaš. Pakui davė žodį ketvirtam. Tada jie iš visų pusių pradėję pūsti – ir vanduo išlėkęs į aukštį. Kelmas žino, ar jis į debesis pavirto“ [SV 10];

6) indų Vėjo sūnus, nutrenktas Indros, žūva – lietuvių Vėjo sūnūs, atlikdami „Dievo bausmę“ ir mėgindami iš marių išpūsti „labai didelį akmenį“, irgi žūva;

7) indų vėjo dievas Vajus, Hanumano tėvas, supykęs ant Indros ir gedėdamas žuvusio sūnaus, pasitraukia į olą – lietuvių Vėjas tėvas, gedėdamas žuvusių sūnų, irgi „supyko [...] ir nuėjęs įsilindo į drevę“;

8) indų „Vėjui supykus ir pasitraukus iš pasaulio, visoms gyvoms būtybėms užėmė kvapą, jos liovėsi kvėpavusios ir krito negyvos it medžio stuobriai“ – lietuvių Vėjui pasitraukus bei paliovus pūsti, „ir derliaus nebuvo“, taigi žmogui bei kitoms gyvoms būtybėms irgi iškilo mirties grėsmė;

⁶ Variantą žr. Elisonas 7–8.

9) minėtoje „Ramajanos“ ištraukoje (o ir kituose indų tradicijos tekstuose) vėjas, kaip matėme, laikomas gyvybės šaltiniu ir tiesiog tapatinamas su gyvybe: pavadinamas „gyvybių viešpačiu“, kuriam „pavaldus visas gyvybės alsavimas“, todėl „kūnas be Vėjo – tarsi medžio stuobrys. Vėjas – tai pats gyvybinis kvėpavimas, pati laimė, pati Visata“, ir „pasaulis be Vėjo – tai pasaulis be gyvybės. Visos būtybės, paliovusios kvėpuoti, tėra tarsi pliauskos“ ir t. t.⁷ – pasak cituotos lietuvių sakmės, vėjui paliovus pūsti, tik „derliaus nebuvo“, tačiau derlius yra tiesiogiai susijęs su gyvybe: pirma, jis pats yra augmenijos gyvybingumo apraiška, o antra, nuo jo priklauso žmogaus bei gyvulių gyvybė. Taigi galima manyti, jog „derlius“ čia yra vėlesnis būtent gyvybės pakaitalas. Juoba kad lietuvių kalboje *vėjas* iki šiol pavartojamas tiesiog reikšme ‘jėga, stiprybė, sveikata’, pavydžiui: „Galia būt mandrus, kol vėjo tura“ (Endriejėvas, Klaipėdos r.); „Nebturiu aš vėjo dainuoti“ (Pláteliai, Plungės r.); „Prie vėjo buvo senelis“ (Kriaūnos, Rokiškio r.) (t. y. buvo gyvas, stiprus) bei pan. [LKŽ XVIII 580]. Vėjui pasitraukus į drevelį tad, suprantama, nebelieka gyvybinių jėgų, o blogiausiu atveju, nesunku numanyti, kaip ir indų tradicijoje, tiesiog išrinka mirtis;

10) galiausiai indų pasaulio viešpats Pradžapatis pats ateina prašyti Vėjo grįžti iš olos pasaulin ir, tam su savo mirusiu sūnumi ant rankų puolus jam į kojas, tik paliečia ranka vaiką ir taip iškart prikelia jį iš numirusių, o Vėjas, matydamas savo sūnų gyvą ir sveiką, vėl ima pūsti, ir visos būtybės vėl atgauna kvapą, o ežerai pražysta lotosais – tuo tarpu lietuvių sakmėje Dievas prie drevės pasiūnčia gaidį, ir Vėjui atsiliepus, prižada, kad jo „vaikai, artėjant pasaulio pabaigai, bus prikelti“. Tai išgirdęs, vėjas iškart išlenda iš drevės ir vėl ima pūsti. Dievo pažadą prikelti Vėjo vaikus artėjant pasaulio pabaigai, užuot prikėlus juos čia pat, matyt, reikia aiškinti krikščionybės įtaka. Beje, indų tradicijoje Pradžapatis kartais pakeičia ankstesnį Vedų dangaus dievą *Dyau-*, kurio vardas etimologiškai kaip tik atitinka lietuvių *Dievas*.

Taigi turime, viena vertus, itin artimą patį vėjo pavadinimą (sen. indų *vāyú-* : lietuvių *vėjas*, nekalbant apie minėtus tarmiškus *vėjus* bei *vėjūs*), o kita vertus, kone iki smulkmenų sutampantį mitinį siužetą, Indijoje patekusį į „Ramajanos“ epą ir tapusį jo fragmentu, o Lietuvoje išlikusį tautosakoje kaip atskira mitologinė sakmė. Tokie sutapimai gali būti labai reikšmingi tiek indologams, tiek indoeuropeistams, tiek juolab baltų bei, skyrium, lietuvių tradicijos tyrinėtojams, nes akivaizdžiai rodo ne tik lietuvių kalbos, bet ir tautosakos, bent jau kai kurių jos dalių, nepaprastą archajiškumą. Ir, kas be ko, nuteikia idėm rimtiems gilesniems lyginamiesiems tyrinėjimams.

J. Puhvelas pažymi, jog „‘Ramajanos’ veikėjų paveikslai ir temos yra pakitę vėdiškųjų Indros mitų atkartojimais, todėl šio epo sąsajos su vedų, taip pat ir su indoiranėnų mitologija nekelia abejonių“ ir, negana to, „seniausieji indų epo šaltiniai siekia menkai težinomą priešistorinį indoeuropiečių lygmenį, kur jau IV tūkstantmetyje pr. Kr. būta siužetų, vėliau savarankiškai išlikusių skirtingose tradicijose“ [Puhvel 92, 89]. O kadangi vėjo dievybė apskritai yra itin

⁷ Galima būtų pridurti, kad pats ‘gyvybinį kvėpavimą’ žymintis žodis *prāṇa-*, iš *pra-an-* ‘įkvėpti, kvėpuoti’, yra vienos šaknies su kitu sen. indų vėjo pavadinimu *ānīla-*, kuris savo ruožtu giminiškas su graikų *ánemos* ‘vėjas’ ir lotynų *anima* ‘dvelksmas, vėjas’, ‘kvėpavimas’ bei kartu atitinkamai ‘siela, gyvybė, gyvenimas’ [Monier-Williams 24, 30, 705; Mayrhofer I 33–34]. Vėjo tapatinimas su gyvybe šiaip jau – įprastas ir plačiai žinomas dalykas.

archajiška, tai, T. Gamkrelidzės ir V. Ivanovo žodžiais, „sutinkantys tarpusavyje liudijimai apie mitologinius motyvus, susijusius su ‘vėju’ įvairiose indoeuropiečių tradicijose, turi atspindėti seniausius bendraindoeuropietiškus mitologinius vaizdinius“ [Гамкрелидзе, Иванов 677]. Galima tad būtų manyti abu tekstus esant bendraindoeuropietiškujų laikų paveldu, bet šio klausimo čia, kaip žadėta, nespėsime.

2. Du vėjai pomirtiniame pasaulyje: iranėnų ir lietuvių paralelė

Tiek indų bei lietuvių, tiek iranėnų Vajus, pasak žymios iranistės Mary Boyce, yra „pačios gyvybės alsavimas: gailestingas, kol ją palaiko, ir rūstus, kai ją atima“ [Boйтс 14]. Vėjo – gyvybės viešpaties galia suteikti ir atimti gyvybę kaip tik remiasi išplėtotas „Avestos“ Vajaus dualizmas. Antai „Gatose“ („Jasna“ 53.6) Zaratustros jis laikomas neigiamu, „blogu“ ir net nepripažįstamas dievu, o štai „Jaunesniojoje Avestoje“ („Jaštas“ 15) garbinamas kaip vienas pagrindinių dievų, kone aukščiausias, kuriam meldžiasi net pats Ahura Mazda; nors ir čia Vajus, be kita ko, yra karo dievas, kuris ne tik lemia pergalę prieš blogį, bet ir neša mirtį; pagaliau Vajus tiesiog tapatinamas su oru, oro erdve tarp dangaus ir žemės, kurioje, kaip šen ir ten skrajojantis vėjas, jis yra tarpininkas tarp gėrio ir blogio, „vaikšto po abu pasaulius, vieną – sukurtąjį Gerosios Dvasios, ir kitą – sukurtąjį Piktosios Dvasios“; todėl „toje dangaus srityje, kuri priklauso Gerajai Dvasiai“, Vajus garbinamas, šlovinamas, jam, kaip „šviesiam ir didingam“ dievui, aukojamos aukos, o Piktajai Dvasiai priklausantis ar atstovaujantis Vajus – nutylimas, jo bijomasi ir vengiama minėti; taip iranėnų vėjo dievo Vajaus įvaizdis galiausiai tiesiog skyla į du: gerąjį sėkmės, pergalės dievą Vajų ir blogąjį, piktąjį Vajų, gretinamą ir netgi tapatinamą su mirties demonu Astovidatu, ar Astvihatu⁸. Prisiminkime, jog ir indų „Ramajanoje“, kai sugrįžęs Vėjas vėl palankiai padvelkė, „ežerai, paliovus pūsti lediniam vėjui, pražydo lotosais“. Taigi gerajam gyvybės vėjui pasitraukus iš pasaulio, jo vietą čia neučia buvo užėmęs „kitas“ – ledinis mirties vėjas.

Mitinio vėjo, ar vėjų, dualizmas šiaip jau gana paplitęs reiškinys. Pavyzdžiui, ir „slavams būdingas vėjų skirstymas į gerus (pavyzdžiui, Pavolgio bei Pakaspijo *святой воздух* ‘palankus vėjas’) ir piktus, kurių ryškiausias įsikūnijimas yra viesulas“ [СД I 357]. Itin išreikštas vėjo dualizmas ir lietuvių tradicijoje. Visų pirma čia galima prisiminti Mato Pretorijaus aprašytą Vėjopačio atvaizdą, iškeltą ant savo laivo stiebo vieno žvejo pamary: „Būtent, jis turėjo iš žievės padarytą atvaizdą žmogaus, kurio galvoje buvo du *veidai*, vienas priekyje, kitas užpakaly, abu plačiai prasižioję; ant pečių buvo du geroko didumo sparnai, o rankos buvo ištiestos, dešinė į šalį, kairė žemyn; kairėje jis laikė žuvį, dešinėje statinaitę“⁹. Be papildomos rankų opozicijos (dešinė iškelta – kairė nuleista), kurios čia plačiau nenagrinėsime, visiškai aiškiai pasakyta, kad lietuvių vėjo dievas Vėjopatis turėjo du į priešingas puses atsuktus veidus. Vienoje sakmėje savo ruožtu jau matėme pasakytą, kad „senovėje buvo du broliu vėjai. Iki šiai dienai juodu dar

⁸ Žr. Pak 146–147, 458–459; taip pat MHMI 209.

⁹ „Er hatte nemblich von Borken gemacht ein Bild eines Menschen, daß am Kopf zween Gesichter, eins vornen, eins hinten waren, an beyden aber war das Maul aufgesperret; an den Schulter waren zween ziemlich große Flügel, daneben er seine Hände ausgestreckt, die rechte auswärts, die linke erdwärts; in der linken hielt er einen Fisch, in der rechten ein Fässchen“ [Prätorius 27].

gyvi, bet tik vienas jau bepučia. Kad pučia iš rytų, tai nepučia iš vakarų arba iš kitos pusės“. Kitoje sakmėje vienas vėjas žmogų nupučia nuo tilto, o kitas, pirmojo brolis, atvyksta už jį bylinėtis į teismą ir žmogų apdovanoja [LD 283–284; SV 13–14], taigi vienas pasireiškia kaip neigiamas, „blogas“, o kitas – kaip teigiamas, „geras“. Tačiau ryškiausias lietuvių mitinio Vėjo dualizmas yra vienoje sakmėje apie mirusiojo vėlės kelią į rojų, kurią reikia savo ruožtu palyginti su atitinkamu iranėnų tradicijos tekstu.

Iranėnų tradicijoje mirusiojo vėlę pomirtinėje kelionėje pasitinka įdėm du Vėjai, gerasis ir blogasis. Pehlevio (vidurio persų) kalba užrašytame iranėnų tekste *Mēnōk i Khrat* (I.73–74) sakoma: „Tris dienas ir tris naktis vėlė tupi prie kūno galvos. O ketvirtai dienos auštant, lydima palaimintojo Srošo, gerojo Vėjo (*Vāy*), taip pat galingojo Vahramo, ir kliudoma [mirties demono] Astvihato, piktojo Vėjo (*Vāy*), taip pat demonų Frėzišto bei Vizišto, dargi persekiojant piktam, nelabam užpuolikiui su kruvina kuoka, [ji pasieks] šturpą keliantį aukštą Čandvaro [kitaip – Činvat] tiltą, kurį prieina kiekvienas, ir teisuolis, ir nusidėjėlis“. Toliau (I.74–107) teisuoliui „gerasis Vėjas“, kuris, pasirodo, pučia iš rojaus, padeda pereiti tiltą ir patekti į šviesą, į dangiškąją dievų buveinę, o nusidėjėlį pagriebia ir suriša demonas Vizarša ir, nors ir labai stengiasi gerasis vėjas, nusitempia nuo tilto žemyn į pragarą¹⁰.

Paminėtą lietuvių sakmę rinkinyje „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ pateikia Jonas Basanavičius (Nr. II.5), o užrašyta ji iš J. Kušlio Ožkabaliuose 1872 metais: „Kaip Dievas išvarė pirmuosius žmones iš rojaus, prie jo vartų jis pastatęs du milžinu saugot, kad jie atgalios nesugrįžtų. Rojus, sako, gulįs rytų šalyje ant tokio aukšto kalno, terp tokių didelių upių. Yra tai puikiausias ir gražiausias daržas, kuriame auga medžiai visoki su stebuklingiausiais ir gardžiausiais vaisiais (aukso lapais, deimanto obuoliais ir t. t.); kur palociai žėri nog aukso, sidabro ir brangių akmenų; kur nėra šalčio, nėra karščio ir amžina diena viešpatauja; aplinkui tą sodą viskas yra tamsume. Prie rojaus vartų stovi du milžinu: Auštra, kursai šviečia kelią einantiems į rojų, ir baisiausias didžgalvis, storlūpis Vėjas, kurs vienu pūstelėjimu atgal nupučia tuos, kuriems nedaleista rojun patektie. Per tą upę yra toks plonas tiltelis kaip voratinklio siūlelis: dūšios gerųjų, teisingųjų žmonių lengvai pereina per tą tiltą, nelabųjų – Vėjas nuneša atgalios ing tyrus tamsybių laukus, kur knibžda baisiausi žvėrys, su daugybe galvų baisiausi žalčiai, gyvatės, arba vėl inmeta jais ing tą upę, kur verdanti smala teka“ [GVV 115].

Šiaip jau „siauro tilto“ į rojų ar pan. motyvas gerai žinomas visame pasaulyje. Žino jį ir slavai, daugeliu atžvilgių tarpininkaujantys iranėnams ir baltams, pavyzdžiui, rusai: *Огненная река отделяет мир живых от мира мертвых. Или, еще говорят, ад помещается в самой реке, и там грешники мучаются после смерти. Через огненную реку переброшена тоненькая жердочка, а то и вовсе натянут волосок. Перейти по ним на другой берег, где находится рай, могут только безгрешные души, грешники же обязательно срываются вниз* „Грувčių pasaulį nuo mirusiųjų pasaulio skiria ugnies upė. Arba, dar sako, pragaras esąs pačioje upėje, ir ten po mirties kankinasi nusidėjėliai. Per ugnies upę permesta plonytė kartelė ar tik plaukelis teištemptas. Į kitą krantą, kur yra rojus, jais pereiti gali tik skaisčios sielos, o nusidėjėliai

¹⁰ Žr. Eliade 360–362; Элиаде 351–353; ЗТ 84–86, 123; Пак 300. Čia pehlevio kalbos *Vāy* = Avestos *Vayu*- [Mayrhofer III 190; Абаев 69].

neišvengiamai nukrinta žemyn“ [Левкиевская 173]. Betgi šio motyvo panašumas, mažne tapatumas iranėnų ir lietuvių tradicijose yra ypatingas, apima net smulkmenas, į ką dėmesį jau yra atkreipęs G. Beresnevičius [Beresnevičius D 141-142, SFĮ 122]. Pamėginsime ir šįsyk nuosekliai išvardyti sutapimus:

1) iranėnų vėjas mirusiojo vėlę nuo kūno nusiveda „ketvirtai dienai auštant“ – lietuviuose ją rojun palydi milžinas Auštra, kuris, reikia manyti, yra ne kas kitas kaip rytų ar žiemryčių vėjas (plg. lietuvių *auštrinis* ‘žiemryčių vėjas’ [LKŽ I 515], latvių *austrenis*, *austrinis*, *austriņš* ‘rytys, rytų vėjas’; tai, kad Auštra yra milžinas, irgi, galimas daiktas, mena jo vėjišką prigimtį¹¹. Pažymėtina, jog ir „Rigvedoje“ Vajaus prašoma „įžiebt aušrą“ ir, be to, ne tik žemėje, „šiam pasaulyje“, bet ir danguje, „aname“, antai I.134.3 į Vajų kreipiamasi: *prá cakṣaya ródasī vāsayośśasah śrāvase vāsayośśasah* „Nušviesk abu pasaulius! Įžiebk aušras, šlovei įžiebk aušras!“; kur ‘aušrą’ juoba žymi giminiškas lietuviškajam žodis *užs-* [Aufrecht I 123; Ригведа I–IV 170]);

2) iranėnų „gerasis Vėjas“ pučia iš rojaus – lietuvių irgi, nes rojus, kaip sakoma, esąs „rytų šalyje“, kur aušta aušra, arba būtent auštra [LKŽ I 515], ir iš kur pučia aušros vėjas auštrinis¹²;

3) iranėnų tekste vėlė savo pomirtinėje kelionėje prieina šiuorpą keliantį aukštą Čandvaro, arba Činvat, tiltą, „kurį prieina kiekvienas, ir teisuolis, ir nusidėjėlis“, – lietuvių sakmėje minimas „toks plonas tiltelis kaip voratinklio siūlelis“, kuriuo vėlei tenka eiti;

4) iranėnų teisuoliui tiltą pereiti ir patekti į šviesą, į dangiškąją buveinę padeda iš rojaus pučiantis *gerasis Vėjas* – lietuvių „dūšios gerųjų, teisingųjų žmonių lengvai pereina per tą tiltą“, nes joms „šviečia kelią“ *gerasis* (aušros vėjas?) Auštra;

5) iranėnų nusidėjėlio vėlę čia persekioja, kartu su kitais demonais, piktasis Vėjas – lietuvių „baisiausias didžgalvis, storlūpis Vėjas“ „vienu pūstelėjimu atgal nupučia tuos, kuriems nedaleista rojun patektie“;

6) pagaliau iranėnų nusidėjėlį pagriebia, suriša ir nuo tilto žemyn į pragarą nusitempia demonas *Vizarša* – tuo tarpu lietuvių „nelabųjų“ žmonių „dūšias“ į „tamsybių laukus“ nuneša ir į verdančios smalos upę įmeta tas pats „baisiausias didžgalvis, storlūpis Vėjas“. Tačiau G. Beresnevičiaus nuomone [Beresnevičius D 138–139], ir *Vizaršas* turi atitikmenį lietuvių tradicijoje: tai T. Narbuto, J. I. Kraszewskio minimas „plačiai žinomas“ slibinas *Vyžūnas* (*Wizunas*, *Wizunas*), dangaus kalno pakalnėje kaip tik ryjantis nukritusių nusidėjėlių vėles [LM I 79, 214]¹³. Juoba kad Simonas Daukantas apie jį rašo: „Pakalnėj to kalno gulėjęs baisus

¹¹ Tik prisiminkime indų milžiną Hanumaną ir lietuvių Vėją su sūnumis, rankomis kilnojusius kalnus. Taip pat plg. Teodoro Narbuto liudijimą, esą dievas Pramžimas žemėn „pasiuntė dvi didžiausias, piktas ir tarp savęs nesutariančias galybes – Vandeni (*Wandę*) ir Vėją (*Weją*). Šie milžinai didžia jėga puolė vargšę žemę“ ir t. t. [Narbutas 89–90]. Duomenų apie mitinį Vėją milžiną esama ir daugiau – tiek baltų, tiek kitose tradicijose.

¹² Iranėnų ir baltų „rojaus vėją“ savo ruožtu galima palyginti su slavų (rusų) *úpeŭ* ‘stiprus vėjas’, kurį B. Uspenskis sieja būtent su slavišku rojaus pavadinimu *upuŭ*, *upeŭ*, *vyreŭ*, *vyraŭ* bei *paŭ* [Успенский 60 144–145].

¹³ B. Savukynas šį Vyžūną šiaip jau kildina iš Sakso Gramatiko paminėto plėšiko vardu *Wisinnus* [Savukynas 372], taigi nelaiko jo autentišku archajišku lietuvių mitiniu personažu. Kita vertus, V. Toporovas jį gretino su atitinkamais vietovardžiais: „Slibino vardas *Wizunas* galbūt ne atsitiktinai primena pavadinimus *Vyžuonā*, *Vyžuonēlē*, *Vyžuonāitis*, *Vyžūpis*, *Vžē*, *Vžbalē*“ ir t. t. [Toporov 63; originalas Топоров 32]. O šių vietovardžių lietuviškumu neabejojama, savo ruožtu vertas dėmesio jų etimologijos klausimas: pasak A. Vanago, „šių vietų vardų šaknies *vyž-* kilmė ne visai aiški. [...] Galbūt hidronimai su *vyž-* (ir *viž-*, kaip apofoninis šaknies *vyž-* variantas) galėjo turėti bendresnę vingiuotumo,

slykūnas, arba smakas, kurs nedorėlius ir piktadėjus ateinančius svaidęs šalin uodegos galu it viesulas rudens lapus“ [Daukantas 500], taigi lyg ir prilygina jį viesului, vėjui.

Taigi ir šiuo atveju turime, viena vertus, itin artimą patį vėjo pavadinimą (pehlevio, arba vidurio iranėnų, *vāy*, avestos iranėnų *vayu-* : lietuvių *vėjas*, nekalbant vėlgi apie minėtus tarmiškus *vėjus* bei *vėjūs*), o kita vertus, kone iki smulkmenų sutampantį mitinį siužetą, iranėnų tradicijoje patekusį į pehlevio kalba užrašytą tekstą *Mēnōk i Khrat* ir tapusį jo fragmentu, o Lietuvoje savo ruožtu išlikusį tautosakoje kaip atskira mitologinė saktė.

Nuo kokių nors konkrečių išvadų susilaikysiu, išskyrus nebent tą, kad lietuvių tautosakoje, šiuo atveju saktėse, esama itin archajiškų ir, galimas daiktas, kokiems nors prarastos „aukštosios“ žodinės tradicijos tekstams kitados priklausiusių dalių, todėl ir į visą lietuvių tautosaką reikia žiūrėti labai rimtai, kur kas rimčiau nei kitąsyk leidžia sau platesnio konteksto atsisakantys tautosakininkai. Ir, kas be ko, ji iš tikrųjų galėtų labai praversti tiek indoiranėnų, tiek juoba indoeuropiečių senovės tyrinėtojams.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Aufrecht: Aufrecht, T., 1955: *Die Hymen des Rigveda*, Teile I, II, Berlin.

Beresnevičius: Beresnevičius, G., 1990: *Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*, Vilnius: Taura.

Beresnevičius SFĮ: Beresnevičius, G., 1995: „Sielos fenomenologijos įvadas“, *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, t. I, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

Dundulienė: Dundulienė, P., 1996: *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje*, Vilnius: Mintis.

Eliade: Eliade, M., 1997: *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*, San Francisco, New York, etc.: Harper & Row.

išsišakojimo, išsisukiojimo ar pan. reikšmę, plg. liet. *výžti* ‘pinti (vyžas)’, nors ir *výžos*, ir *výžti* etimologija nėra aiški. Neišleistinas iš akių ir visiškai galimas ryšys su lat. *vīze* ‘plyšys, įtrūkimas žemėje nuo didelio speigo; vieta, kur nuo krantinčio vandens atšokęs ledas’, bet šio latvių kalbos žodžio kilmė taip pat nėra visai aiški [Vanagas 390–391]. Viena vertus, „vingiuotumas, išsisukiojimas“ būdingas ne tik upei, bet ir gyvatei, angiai, taigi ir slibinui (gal net „išsišakojimas“, jeigu tas daugiagalvis), antra vertus, Vyžūnas tyko nusidėjėlių vėlių pakalnėje po tiltu, taigi prarajoje, būtent „plyšyje, įtrūkime“ į pragarą (juoba iranėnų Vizaršas). Šiaip ar taip, šia šaknimi galima būtų paaiškinti ir būtent slibino *Vyžūno* vardą. (Galbūt čia verta turėti galvoje ir gerai žinomą tautosakoje motyvą apie vyžas pinantį velnią, pavyzdžiui: „Eina vyras pažiūrėti, kas ten šūkauja. Žiūri – krūmeliuose, ant nupjauto kelmo atsisėdęs, velniukas iš liepų karnų pina vyžas“ [LD 89] ir pan. – ačiū Jonui Vaiškūnui, kad šį motyvą man priminė.) Ir atvirkščiai: kadangi minėtų vietovardžių etimologija vis dėlto lieka ne visai aiški, juos galima būtų aiškinti tiesiog slibino Vyžūno ar kito artimo jo mitinio giminaičio vardu, kaip kad tai 1950 m. darė tautosakos pateikėjas vyžuoniškis P. Kazlauskas: „Žaltys – vyžuoniškių dievas. Ir pavadino [Vyžuonas] nuo to dievaičio Vyžo, labai gerbiamo Vyžuonų apylinkėse. Apie Vyžuonas daug žalčių ir gyvačių. Buvo garbinamas žaltys. Gudrybės dievaičiu, gydytojų dievaičiu skaitė žaltį. Ten yra buvusi Perkūno šventykla, ir greta Perkūno garbino ir Vyžą. [...] Gink Dieve, negalima užmušti žalčio. Žaltys apsaugo javus nuo pelių, peles gaudo. Sakoma, gudrus kaip vižas“ [PJB 217]. (Pelė šiaip jau yra būdingas vėlės mitinis įsikūnijimas, taigi kaip anapusiniame pasaulyje slibinas Vyžūnas gaudo nusidėjėlių vėles, taip šiame pasaulyje žaltys Vižas gaudo vagišes „nusidėjėles“ peles.) Pasak P. Dundulienės, „įdomi žalčio kulto liekana yra Vyžuonų (Utenos r.) bažnyčios sienoje. Tai įmūryta akmeninė žalčio Vyžo galva. Seniau ji gulėjo ant Kartuvių kalno (2 km nuo Vyžuonų, prie kelio į Debeikius) ir buvo žmonių garbinta“ [Dundulienė 37]. Tradicija tad liudija vietovardį ne tik esant bendrašaknį su žalčio Vyžo vardu, bet stačiai iš jo kilusį. O štai „Anafielui“ skirtame straipsnyje „Mitologijos enciklopedijoje“ G. Beresnevičius neatmeta galimybės, jog pačiame Sakso Gramatiko *Wisinnus* atsispindi baltiškasis Vyžūnas, o ne atvirkščiai [ME II 270]. Čia ne vieta panagrinti lietuvių mitinio slibino vardo etimologiją bei galimas sąsajas su iranėnų Vizaršu ar Vizarešu, tik norėjosi pabrėžti, kad šis klausimas dar toli gražu nėra išspręstas neigiamai.

Elisonas: Elisonas, J., 1935: „Dievas Senelis: Pasakos apie negyvosios gamtos kūnų, augalų ir gyvulių atsiradimą ir taip pat apie Dievą Senelį, kuris kitą kartą po žemę vaikščiojo ir žmones gyvenimo mokė“, *Mūsų tautosaka*, red. prof. Krėvė Mickevičius, t. IX, Kaunas: Hum. m. fak. Tautosakos komisijos leidinys.

FW: Funk & Wagnals, 1949: *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, editor Maria Leach, New York: Funk & Wagnals Company.

GVV: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

LD: *Laumių dovanos: lietuvių mitologinės sakmės*, paruošė Norbertas Vėlius, Vilnius: Vaga, 1979.

LKŽ: *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX. Vilnius: Mintis–Mokslas–Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas–Lietuvių kalbos instituto leidykla, 1956–2002.

LM I: *Lietuvių mitologija*, parengė Norbertas Vėlius, t. I. Vilnius: Mintis, 1995.

LTŽ: Petrauskas J., Vidugiris, A., 1985: *Lazūnų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Mayrhofer I–III: Mayrhofer, M., 1956–1976: „Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen“, *A Concise Etymological Sanskrit Dictionary*, Bde. I–III, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Mažiulis I–IV: Mažiulis, V., 1988–1997: *Prūsų kalbos etimologinis žodynas*, t. I–IV. Vilnius: Mokslas.

ME I, II: *Mitologijos enciklopedija*, t. I, II. Vilnius: Vaga, 1997, 1999.

Monier-Williams: *A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams, new edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars*, Oxford University Press, 1899; Delhi: Motilal Banarsidass, 1999.

Narbutas: Narbutas, T., 1998: „Lietuvių mitologija“, *Lietuvių tautos istorija*, t. I: Vilnius: Mintis.

PJB: „Padavimai iš Juozo Būgos rankraščių“, *Tautosakos darbai*, t. V (XII), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.

Pokorny: Pokorny, J., 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. I, Bern, München: Francke Verlag.

Prātorius: Prātorius, M., 1871: *Deliciae Prussicae oder Preußische Schaubühne*, Im wörtlichen Auszuge aus dem Manuscript herausgegeben von Dr. William Pierson, Berlin: A. Duncker's Buch-Verlag.

Puhvel: Puhvel, J., 2001: *Lyginamoji mitologija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Savukynas: Savukynas, B., „Mažųjų „kasdienybės mitų“ atšvaitai lietuvių vardyne“, *Naujasis židinys-Aidai*, 2000, Nr. 7–8.

Sen: *The Ramayana of Valmiki*, Translated by Makhhanlal Sen, New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1976, 1994.

Shastri: *The Ramayana of Valmiki*, Translated by Hari Prasad Shastri, vol. 3, London: Shanti Sadan, 1976.

SV: *Sužeistas vėjas: Lietuvių liaudies mitologinės sakmės*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Vyturis, 1987.

Šmits: Šmits, P., 1926: *Latviešu Mitoloģija*, otrs pārstrādāts izdevums, Rīgā: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.

Šmits I, II: Šmits, P., „Latvių mitologija“, *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 1, 2.

Toporov: Toporov, V., 2000: *Baltų mitologijos tyrimai: Rinktinė*, sudarė Nikolai Mikhailov, Vilnius: Aidai.

Vanagas: Vanagas, A., 1981: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Абаев: Абаев, В. И., 1989: *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, т. IV: U–Z, Ленинград: Наука.

Гамкрелидзе, Иванов: Гамкрелидзе, Т. В., Иванов, Вяч. Вс., 1984: *Индоевропейский язык и индоевропейцы: реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*, Издательство Тбилисского университета.

ЗТ: *Зороастрийские тексты: Суждения Духа разума (Дагестан-и меног-и храд); Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты*, издание подготовлено О. М. Чунаковой, Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1997.

Левкиевская: Левкиевская, Е. Е., 2002: *Мифы русского народа*, Москва: Астрель–АСТ.

МНМ: *Мифы народов мира: Энциклопедия в двух томах*, т. I, II: Москва: Советская энциклопедия, 1980, 1982.

Рак: Рак, И. В., 1998: *Мифы древнего и раннесредневекового Ирана*, Санкт-Петербург–Москва. Ригведа I–IV: *Ригведа. Мандалы I–IV*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова, Москва, 1989.

СД I, II: *Славянские древности: Этнолингвистический словарь в пяти томах*, под редакцией Н. И. Толстого, т. I, II, Москва: Международные отношения, 1995, 1999.

Топоров: Топоров, В. Н., 1980: „Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф“, *Балто-славянские этноязыковые контакты*, Москва: Наука.

Успенский: Успенский, Б. А., 1982: *Филологические разыскания в области славянских древностей: Реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского*, Москва.

Элиаде: Элиаде, М., 1998: *Священные тексты народов мира*, Москва: Крон-Пресс.

CORRESPONDENCES TO THE INDO-IRANIAN MYTHICAL WIND IN LITHUANIAN FOLKLORE (SOME HINTS FOR A DEEPER INVESTIGATION)

Dainius Razauskas

Summary

Firstly, attention is drawn to the formal correspondence between the Indo-Iranian denomination of wind *vāys- (Sanskrit *vāys-*, Iranian *vayu-*) < IE **u̯e-^hiu-* and the Lithuanian one *vėjas* < IE **u̯e-^hio-*, taking into account the Lithuanian dialect forms *vėjus* and *vėjūs* in addition.

Then two separate mythological themes are considered. The first is the Indian story of Hanuman, Vāyu's son, in the Ramāyana VII.35-36, on the one side, and the Lithuanian folk story of Vėjas and his sons, on the other. Shortly, Hanuman was punished by Indra to death for some mischievous pranks, his father Vāyu retreated into a cave for mourning over his dead son, but this retreat of the Wind, who was the “life-force” at the same time, caused total destruction in the world, therefore Prajapati, the Lord of Beings, finally revived and resurrected Hanuman, Vāyu returned to the world, and the life flowed on. Concerning the Lithuanian Vėjas, his sons were punished by God (*Dievas*) to death for pride, their father Vėjas retreated into a hollow for mourning over his dead sons, but this caused total failure of crops in the world, so Dievas (cf. here the notion of Prajapati as replacing the old Vedic *Dyaus*, an equivalent of Lith. *Dievas*) finally had to promise Vėjas his sons to be resurrected at the end of the world (supposedly the Christian influence), and the Wind went out from the hollow, and everything came to life again.

The second theme consists in the Iranian (Pahlavi) Mēnōk ī Khrat I.73-74: a soul of a deceased at the bridge to paradise meets two Winds, the beneficial *Vāy* who blows from the paradise and leads the good soul on its way to it, and the evil *Vāy* who blows the sinner's soul off the bridge. In Lithuanian folklore, in its turn, there is a fable, written down in village Ožkabaliai in 1872, of a corresponding content: paradise (*rojus*) lies in the east, a narrow bridge leads to it, and two giants are waiting for a soul at the gate of paradise, the good *Auštra*, whose name could be interpreted either as the very “Dawn” or namely the “Wind of Dawn” (cf. *auštrinis* “the north-east wind”), and the evil *Vėjas*, who blows the soul of a sinner off the bridge.

The mentioned correspondences remain uninterpreted in respect of origin, contenting this time with the usual remark that the Baltic folklore seems to be of worth for comparative Oriental, not to say the Indo-European, studies indeed.

Įteikta 2002 m. spalio 13 d.